

Spartak Paskalevski
(Sofia – Heidelberg)

Plamen Slavov: Mission and Historical Destiny of the Pilgrimage to Mount Athos

Abstract: Mount Athos is a pan-Orthodox monastic centre of a thousand-year old history. The ascetic feats of monks of different nationalities who live there serves all humanity. Mount Athos is not only a place of monastic exploits and pilgrimage but also an object of study by renowned Russian scholars, historians, palaeographers, theologians and philologists. In this article, I pay particular attention to the destiny and cultural mission of the remarkable Russian monasteries – St. Panteleimon Monastery, the Skete of St. Andrew and the Skete of Prophet Elijah. I analyse the continuity between the legacy of ancient Slavic religious communities and the modernised monastic service at the contemporary monasteries of Mount Athos.

Спартак Паскалевски
(София – Хайделберг)

Пламен Славов: Мисия и историческа съдба на поклонничеството в Света гора

Пламен Савов посвещава изследването си¹ на миналото, традициите и взаимовръзките между Русия и Атон. Полуостровът става известен като Света гора със зараждането и формирането на единствения по рода си православен монашески център на Атон през 963 година, просъществувал без прекъсване в продължение на повече от хилядолетие. Превърнал се с годините в духовна школа за подвижничество, устоял на превратностите през вековете, той и до днес е опора, убежище и светилник на православието. Монасите възприемат Света гора като автономна и единна монашеска общност, духовно подчинена на Вселенската патриаршия.

Изследването на Пламен Славов съдържа Увод, Изложение от три глави, Заключение и Библиография.

В Увода (с. 5-9) монашеският център Света гора е представен в географското му разположение в източния край на Халкидическия полуостров. Според древно предание, Света Богородица, въодушевена от дивната красота на планината, я избира за своя градина и свято място за търсещите спасение в името на Бога. Византийските хрисовули свидетелстват за заселването и разпространението на монашеското братство на Атон, обединено от принципите на общежитието и неговите устава, от единната вяра и верността към традицията. Като самоуправляваща се част от гръцката държава двадесетте свещени манастира на Атон се обитават от представители на всички православни народи, чийто суверенитет е неприкосновен.

Глава I е посветена на появата и разцвета на монашеската общност в Атон (Формиране и утвърждаване на Света гора като център на православно подвижничество и поклонничество, с. 10-38). Известна е появата на древни храмове още от времето на

---

¹ Савов, П. Историческа традиция и съвременни реалности на православно подвижничество и поклонничество от Русия в Света гора (XVIII – XXI в.). София: УИ „Паисий Хилендарски“ 2017, 174 с.

Константин Велики. Първи сведения за подвизаване на християнски отшелници тук датират от IV в., а през 676 г. император Константин IV Погонат предава целия полуостров за вечна собственост на населяващите го иноци. В съхранените исторически документи се споменават имената на преподобен Петър Атонски (VIII в.) и Евтимий Солунски (VIII в.) – глава на първата лавра на монашеските поселения, образували съобщество с установени правила. Строги общежителни правила в създаване на обители (кинотии) въвежда игуменът Йоан, а преподобен Атанасий Атонски заменя килиите от пръти и земя с големи каменни здания и внася през 970 г. някои промени в манастирския устав, свързани с мащабно строителство на храмове, килии, трапезарии и складове. Пристигат грузински и арменски монаси, а италианци построяват малък манастир, който приема устава на преподобен Бенедикт Нурсийски. В средата на X в. се учредява централното управление на монашеските общини от Света гора.

Авторът разглежда отношенията на светогорските монаси с византийските императори. След Константин Погонат IV, император Василий I Македонец с хрисовул от 833 г. потвърждава независимостта на светогорските монаси от местната светска и църковна власт. С Типикона на Йоан Цимисхий от 972 г. се решават важни административни въпроси, а през 1046 г. имп. Константин IX Мономах (1042-1055) не само утвърждава Атон за център на монашеството, но и му дава официалното име Света гора, съхранено до наши дни. След периода на латинската окупация (1204-1261), възстановяването при Андроник II Палеолог (1282-1328) и утвърждаването на духовната власт на Вселенския патриарх при Мануил II Палеолог (1391-1425) следва сръбско владичество по времето на Стефан Душан (1331-1355) и връщане под властта на византийските императори през 1350 г. при Йоан VI Кантакузин (1347-1354).

Подчертана е ролята на Атон в политическия живот на Византия. В смутните времена на иконоборството Атон е спасително място за преследваните през VIII-IX в. и допринася за престижа на атонските заселници, поканени на Вселенския събор от 843 г. при официалното възстановяване на иконопочитанието. Показателна за търсеция дух на Атон е инициативата от 1749 г. на Ватопедския игумен Мелетий и на Вселенския патриарх Кирил V за откриване на Атонска академия, възглавена от богослова Евгений Булгарис.

По отношение зараждането и развитието на православното подвижничество и поклонничество от Русия в Света гора е подчертано подвизаването на руските монаси в скита „Ксилургу“ (днешния скит „Света Богородица“), който от 1169 г. е руска обител, където през 1191/92 г. приема монашеско постригване и бъдещият св. Сава Сръбски. Светогорски монаси взимат участие в погребението на великия княз на Твер, св. Михаил Александрович, през 1399 г., обменят послания с великия княз Василий II Василиевич през 1439 г. по въпроса за сключване на църковна уния, обсъждана на Фераро-Флорентинския църковен събор. Активни са контактите за утвърждаване на отношенията с руските владетели и Руската православна църква. Те продължават с пристигането на Паисий, игумен на манастира „Св. Пантелеймон“, в Москва през 1497 г. и потвърждаването на покровителството и ктиторството на Василий III Иванович през 1507 г. за руските обители на Света гора. По негова молба в Москва през 1518 г. пристига и преподобен Максим Грек (1480-1556) заедно с избрани светогорски монаси с цел превеждане и издаване на църковни книги.

Иван IV Грозни подкрепя манастира „Св. Пантелеймон“ и в 1550 г. изпраща грамота до султана с молба да защити манастирите от насилници. След поредица земетресения и разбойнически набези Свещеният Кинот се обръща през 1583 г. с молба към руския цар да възобнови и устрои обителта, което се осъществява едва през 1592 г. Година преди това източните патриарси от Константинополския събор от 1590 г. призна-

ват с грамота всички права на Руския патриарх като предстоятел на автокефална църква. През следващите години на светогорските монаси се осигурява правото на подвиге, безмитно пътуване в Русия и събиране на помощи. От Света гора се пренасят копия на чудотворни икони, както и ценни древни ръкописи и преписи (разгледани от автора обстойно), които имат изключително значение за развитието на богословската наука в Русия.

Във глава II се разглежда неблагоприятното влияние на съперничеството между Русия и османската власт върху руското православно подвижничество (Историческа традиция на православно подвижничество и поклонничество от Русия в Света гора през XVIII-XX в., с. 39-107). Множеството дарителни грамоти и пожертвования от царската хазна за светогорското монашеско братство са строго регламентирани по инициатива на цар Петър I (1682-1721), а в 1725 г. при императрица Екатерина I се създава Колегия по външните работи към Св. Синод. За възраждането на манастира „Св. Пантелеймон“ и руското иночество е от значение дейността на йеромонаха Аникита (княз Сергей Ширински-Шихматов, 1783-1837), който обединява разпокъсаните руски иноци и ги въвежда в Панталеймоновския манастир, населен дотогава с гърци. След поражението на Османската империя и сключването на Одринския мирен договор от 1829 г. турските войски напускат Атон, но разпръснатото руско братство заварва в „Св. Пантелеймон“ само гръцки монаси. Още по-голям удар претърпява икономиката на Света гора през 1834 г., когато правителството на Гърция конфискува всички земи на полуострова. Упадъкът е преодолян с усилията на руски монаси от други скитове, чрез погасяване на дългове, благодарение на дарения и завещания на заможни поклонници, приели монашеството. Важна роля изиграва и новият игумен (от 1834 до 1874 г.) на обителта – българинът архимандрит Герасим, който широко отваря портите на „Св. Пантелеймон“ и допринася за значителното увеличаване на монашеското братство от 50 до 800 монаси руси. Знаменателно е посещението през 1845 г. и на руския царевич, великият княз Константин Николаевич.

Освен щедростта на монаха Инокентий Сибиряков (милионер и владетел на златни мини) за възстановяване на метоси и църкви, за отбелязване са усилията на археолога и ктитор на руския скит „Св. Андрей“ П. Севастиянов, който събира впечатляваща колекция от византийски старини и успява да привлече в скита бележити изследователи и художници от Русия и Западна Европа; за огромната манастирска библиотека се отрежда специален корпус.

От средата на XIX в. започват особено активни проучвания за разкриване на ръкописното наследство на Света гора и неговото описание, особено благодарение на трудовете на Василий Григорович-Барски, преосвещ. Порфирий Успенски, проф. Виктор Григорович, архим. Антонин Капустин и мн. др. На високо научно равнище са публикациите от 1867 г. на архим. Леонид Кавелин върху архива на манастира „Св. Пантелеймон“. Голям интерес предизвикват донесените в Русия от Атон древни ръкописи, сред които е и старобългарското глаголическо Евангелие, подарък от българските монаси на манастира „Зограф“ за руския император Александър II. Така в Русия се сформира богата колекция от паметници на византийската и славянската писменост.

Въз основа на Санстефанския прелиминарен мирен договор руското правителство полага усилия за нов статут на „Св. Пантелеймон“, против управата на гръцките настоятели. Възраждането на манастира се осъществява чрез пожертвования от Русия. Важно значение придобива публикуваният през 1873 г. в Киев сборник „Актове на руския манастир „Св. Пантелеймон“ от бележития църковен историк, литургист и богослов Алексей Дмитриевски (1856-1929). Месеци наред през 1886 г. в книжните сък-

ровищници на старите манастири с него работят и трима професори от Киевската духовна академия.

В края на XIX в. руският Атон наброява повече от 70 обители с 3496 монаси.

Удар върху руското подвижничество нанася появата на т.нар. имеславие², осъдено през 1912 г. от духовните власти като еретическо. В резултат от Втората балканска война се слага край на суверенитета, с който се ползва Света гора в Османската империя; Солун и п-в Атон са върнати на Гърция. Елинизацията на Света гора пречатства разгръщането на монашеското подвижничество. Настъпилият глад през 20-30-те г. на XX в., вследствие анексираните през 1925 г. от гръцкото правителство светогорски земи, налага продаването на безценица на икони, утвар и ценни одежди.

Съвременните реалии на православно подвижничество и поклонничество от Русия в Света гора авторът разглежда в глава III (с. 108-161). След Октомврийската революция Атон е изолиран от Русия, а елинизиранието му ограничава достъпа на иноци славяни до него. Русия внася за разглеждане проект за автономия на Света гора, за установяване на протекторат от шестте православни държави – Гърция, Русия, България, Румъния, Сърбия и Черна гора.

Напрежение създава и Новият Атонски устав, одобрен през 1924 г. от всички манастири, освен от руския „Св. Пантелеймон“ и ратифициран от гръцкия парламент през септември 1926 г. като основен законодателен акт на Атон. Манастирът „Св. Пантелеймон“ не само протестира против потъпкването на неговите права, но и против фактическата забрана за влизане в Атон на нови иноци негърци. Безуспешни са протестите и пред Обществото на народите през 1928 г., насочени против конфискациите на манастирски земи и забраната за заселване на славяни в славянските манастири на Света гора. Натискът върху руската монашеска общност не се прекратява и по време на диктатурата на Метаксас. Изпитанията продължават и след Втората световна война. Бедствията и притесненията ангажират през 1956 г. и руската диаспора. Чак през 1959 г. е разрешено на Московската патриаршия поклонничество на Атон, което съвпада с юбилейните празненства в Солун по случай 600-годишнината от смъртта на Св. Григорий Палама. На съвещание във Великата лавра „Св. Атанасий“ през юни 1963 г. по време на честване на преподобен Атанасий Атонски се поставя въпросът за положението на светогорското монашество и за гарантирания прием на всички монаси, изпращани от Поместните църкви.

С държавния преврат в Гърция през 1967 г. се налага нова система на управление, подкрепена с решение за унижителни наказателни мерки по отношение на атонските иноци, които мерки предизвикват дълбока загриженост в целия православен свят. Реакцията на Св. Синод на Руската православна църква през април 1969 г. е осъдителна. Тревога буди и решението на гръцкото правителство, Атон да се превърне в център за международен туризъм. Руският патриарх Пимен (при посещението му на Света гора през 1972 г.) се застъпва за съхраняването на Атон като независим Всеправославен монашески център с традиционно самоуправление. С активизиране на връзките през 1974-1975 г. се утвърждава както ежегодният достъп на руски поклонници до Атон, така и възможността за провеждане на изследвания от страна на специалисти от Руската Академия на науките в библиотеката на „Св. Пантелеймон“.

Възраждането на православно подвижничество и поклонничество от Русия в Света гора се осъществява едва в края на XX и началото на XXI в. През 90-те години

---

² Аскетическо течение, свързано с т.нар. оноματοдоксия – догматическо движение от началото на XX в. сред руските светогорски монаси, утвърждаващо, че „Името Божие е Сам Бог“ (но „Бог не е име“).

контактите постепенно се възстановяват. Освен монасите, първоначално от Русия, България, Румъния, Сърбия, днес на Света гора има монаси от различни страни.

Интерес представя инициативата на митрополит Кирил (впоследствие Руски патриарх) от 2001 г. за изследване на 1000-годишното пребиваване на руски монаси в Света гора. Започва системна реконструкция и сканиране на огромния ръкописен фонд от 2493 екземпляра от VII до XX в., на редки книги от 1492 г. до XXI в. с активната дейност на създадения през 2011 г. Международен фонд за възстановяване и съхраняване на културното и духовното наследство на „Св. Пантелеймон“, в чиято уникална библиотека се съхраняват над 82 хиляди книги и брошури. Същевременно се разгръща активна проучвателна дейност и в 30-те параклиса на територията на Пантелеймонския манастир, в това число и на единствения в света в чест на всички руски свети князе и царе – от княз Владимир до цар Николай II. Във връзка с благоустройството на манастира „Св. Пантелеймон“ са свързани посещенията на Руския патриарх Кирил през 2013 г.; по случай 1000-годишнината на „Св. Пантелеймон“ на 27-28 май 2016 г. се изнася храмовата икона „Събор на преподобните руски светогорци“ (в това число българи, сърби, гърци и грузинци) и се извършва кръстен поход около храма. Във всеобщото бдение взема участие и руският президент Владимир Путин.

При актуалните уникални условия за свободно развитие на монашеството, присъствието на руските светогорски иноци е исторически важно за Русия, защото оказва благотворно влияние върху духовния живот не само в обителите на територията на Атон, но и в Русия. Столетията са свидетелство за наличието на непрекъснат духовен процес. В сонма на преподобните светогорски отци мнозина са тези, които пристигат от Русия. Натрупаният богат и взаимен духовен опит е част от историята както на атонското, така и на руското монашество.

Авторът Пламен Славов анализира живота в манастирската обител и мистичната автономия, определяща литургийната практика на молитвата и на ритуалното мълчание. От интерес за читателя е информацията за Устава на Света гора като основен законодателен акт, състоящ се от 188 члена и отразяващ обявения в него континуитет, произтичащ от императорски хрисовули и типикони, Патриаршески сигилии, султански фермани, действащи Главни канонизми и най-древни монашески устава и правила.

Съгласно с Устава е представен установеният от старо време йерархичен порядък на 20-те Свещени Царски Патриаршески ставропигиални манастира, първият от които се свързва с името на преподобен Атанасий Атонски, а следващите – с осветени в сакралния пантеон образи. Представа за реда и ритъма на монашеския живот представя информацията за условията и различията между скит, келии, каливи, катизми, есихастии и аскитии. Отбелязана е и ролята на музейния комплекс с уникални колекции от древни ръкописи, редки книги, богослужебни одежди, църковна утвар, икони, картини, статуетки, механизми, инструменти, предмети на бита, както и фотографии за археологически свидетелства на останки от древногръцки полиси върху територията на Атон.

Внимание е отделено и на фигурата на инока, формирана през столетията въз основа на аскетическото и мистическо съчинение „Лествица“ на монаха Йоан Лествичник (VI-VII в.). Труд, самоотричане и усилен подвизи съпровождат монаха по пътя му от земното към небесното селение, към постигане на уподобяващо сливане с Бога. Духовният живот в съзерцание започва с приемане на ново име и ново съществуване в Христа. Авторът посочва различията в полагане на обетите за нестяжание, целомъдрие и послушание, за възстановяване на цялостното девствено състояние на човека по дух. Благодарение на традицията се поддържа специфичното монашеско битие, осигурява се

приемственост между заветите на древните славянски обители и актуализирането на монашеското служение в съвременните светогорски манастири.

Атон е драматически отстоявано и осветено място на видимите и невидимите енергии на сакралното. Атон е свещен брод между реалното и вечното – път в многоплатовия живот на теологично-мистичната, литургийната и иконно-причастната култура на монашеското всеслужение, откриващо дверите както към историята и настоящето, така и към бъдещето. Защото Атон е не толкова топос, колкото път и книгата на Пламен Славов е стъпка по този осветен исторически път с неизбродимите му духовни координати.